

Eettisiä kohtaamisia ja kosketuksia kasvatuksessa

Vappu Sunnari, Tuija Huuki, Ilmari Leppihalme & Anna Mikkola

Tämän *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden teemana on "Eettisiä kohtaamisia ja kosketuksia kasvatuksessa". Teema on monella tapaa ajankohtainen – ovathan kasvatusta ja koulutusta muun yhteiskuntaelämän tavoin myllerryksessä, mikä haastaa tarttumaan entistä määrätietoemmin eettisyyttä, tasa-arvoisuutta ja vastuullisuutta koskettaviin monitahoisiin kysymyksiin. Myllerrykseen sisältyvän eriarvoistumisen ja polarisaation rinnalla tapahtuu kuitenkin muunkin suuntaisia virtauksia. Yhtenä tällaisena voidaan pitää laajentuneita koulutuspoliittisia tasa-arvovelvoitteita.

Teemanumeron käsiterypäs ”eettisyys, kohtaaminen ja kosketus” kutsuu tarkastelemaan tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden suhteisuuksia ja ilmentymiä kouluarjen mikrotasolta kasvatuksen ja koulutuksen rakenteisiin ja koulutuspoliittiseen päätöksentekoon. Teemanumero haastaa niin ikään pohtimaan sitä, miten feministinen tutkimustieto tulisi paremmin kuuluksi ja huomioituksi keskusteluissa, joita käydään kasvatuksesta ja koulutuksesta, sekä ponnisteluisia sukupuoleen kytkeytyvien aiheiden sisällyttämiseksi Suomen opettajakoulutuksiin.

Lehdestä vastaavat vieraileva päätoimitusryhmä sekä valtakunnallinen SETSTOP-hanke, joka toteutettiin vuosina 2017–2019 Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamana Oulun, Lapin, Helsingin ja Itä-Suomen yliopistojen sekä Oulun ammattillisen opettajakorkeakoulun toimesta. Oulun yliopiston kautta hankkeessa oli mukana myös Jyväskylän yliopiston osaprojekti. SETSTOP-hankkeen

lähtökohtana oli tieto siitä, että huolimatta pitkään jatkuneesta tasa-arvotyöstä sukupuoli- ja seksuaalisuusperusteinen syrjintä vaikuttaa edelleen vahvasti koulujen arjessa. Lähtökohtana oli myös turhautuneisuus siihen, ettei tulevia opettajia ja opinto-ohjaajia, joilla on velvoite edistää tasa-arvoa, perehdytetä aihealueeseen juuri lainkaan. SETSTOP-hankkeessa työskenneltiin sukupuolten tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden aiheistojen sisällyttämiseksi opettajakoulutuksiin ja niiden opetussuunnitelmiin varhaiskasvatuksesta perus- ja aineenopettajakoulutukseen sekä ammatilliseen- ja opinto-ohjaajakoulutukseen. Hankkeella on vahva edustus myös käsillä olevassa teemanumerossa: vierailevan päätoimitusryhmän jäsenistä kolme ja lehden kirjoittajista viisi on hankkeen toimijoita.

Tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kasvatuksen ja koulutuksen haasteet ovat kompleksisia. Niihin sisältyy erilaisia vallankäytön, valintojen ja valitsematta jättämisten mahdollistamia ja/tai poissulkevia prosesseja ja diskursseja. Ne myös koskettavat meitä monin tavoin.

Koskettaminen ja kosketetuksi tuleminen on tasapainoisen ihmisyyteen kasvamisen ja elämän kannalta välttämätöntä. Mutta minkälainen fyysinen koskettaminen on opettajan taholta sopivaa? Missä kulkee opettajan hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän koskettamisen raja? Näitä kysymyksiä pohtivat Liisa Tainio, Pilvi Heinonen, Ulla Karvonen ja Sara Routarinne artikkelissaan ”Siin varmaa niinku raja ylitty’. Opettajien käsitykset koskettamisen normeista ja rajoista”. Artikkelin perustuu opet-

tajien haastatteluihin, joista kirjoittajat ovat poimineet neljä sukupuoleen ja koskettamiseen liittyvää tapausta. Kirjoittajat analysoivat tapauksia kielitieteellisen diskurssianalyysin sekä etnometodologisen keskusteluanalyysin keinoin. Analyysissa kirjoittajat havainnollistavat, kuinka opettajat tulevat kohdatusten koskettamisen kanssa yhtäältä suhteessa ammatillisuuteen ja toisaalta lapsen ja nuoren kohtaavana vastuullisena ihmisenä. Vaikka koulussa on tiloja ja keinoja turvalliseen koskettamiseen, opettaja joutuu käymään itsen ja kollegoiden suhteen rajanvetoa sitä, millä tavoin mies- ja naisopettajat voivat osoittaa huolenpitoa ja välittämistä tyttö- ja poikaoppilaita kohtaan eettisesti kestävin tavoin ja millaisia haasteita näihin kohtaamisiin kytkeytyy. Rajanvetoa opettajat joutuvat käymään myös kasvatuksellisen, kiintymyksellisen ja tarvitsevan kosketuksen sekä sellaisen, jopa häiritsevän kosketuksen välillä, joka voidaan tulkita seksuaaliseksi – olipa kosketuksen kohteena opettaja tai oppilas. Tutkimukseen osallistuneiden opettajien käsitykset sopivasta kosketuksesta koulussa heijastelevat dikotomista sukupuolinäkemystä ja heteronormatiivisuutta, mikä asettaa merkittäviä haasteita koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaispyrkimyksille.

Koskettaako feministinen tutkimustieto opettajankoulutusten ammattilaisia? Feministisen tutkimuksen tuottaman tiedon hidas siirtyminen osaksi kouluopetusta, opettajankoulutusta ja kasvatustieteellistä keskustelua on hämmästyttänyt ja häirinnyt maamme kasvatustieteellisissä tiedeyhteisöissä ja opettajankoulutuksissa toimivia feministitutkijoita jo kauan. Tämä kummallisuus on haastanut myös Päivi Naskalia ja Sofia Karia tarttumaan asiaan artikkelissaan ”Feministisen kasvatustiedon haastavuus. Koulutusta, sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevien populaarien kirjoitusten luentaa”. He analysoivat aihetta kuuden kasvatustieteen valtavirrasta poikkeavan populaaritekstin avulla. Tekstit on julkaistu aikana, jolloin koulutusta koskeviin valtavirtakeskusteluihin väistämättä sisältyi sukupuolten tasa-arvon ja sen edistämisen teemoja, koska peruskoulujen toiminnallisen ja systemaattisen tasa-arvosuunnittelun velvoite oli astunut vastikään voimaan, ja asia oli uusi. Tekstit ovat koulutuksen kentällä aktiivisesti toimivien henkilöiden kirjoittamia ja keskustelua herättäneitä. Ne

ovat kannanottoja, joilla on tuotettu ymmärrystä sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja tasa-arvosta suhteessa feministiseen tutkimustietoon. Analyysin tulosten perusteella teksteissä puolustetaan luonnolliseksi väitettyä sukupuolijakoa ja heteroseksuaalista järjestystä sekä lasten identiteeteissä että oppiaineissa ja opettajuudessa. Heteroseksuaalisen järjestyksen puolustaminen kietoutuu postsekulaariin ajatteluun liittyvään luonnontieteelliseen ja uskonnolliseen argumentointiin sukupuoliuskona. Tällaiseen arvomaailmaan perustuvassa keskustelukuluttuurissa feministinen tieto asettuu uhkaksi, joka tulee sivuuttaa ja eliminoida.

Lehti sisältää neljä teemanumeron aiheistoa kommentoivaa puheenvuoroa. Mari-Anne Okkolin, Saara Pyykkönen ja Elisa Kaartinen kysyvät omassaan, olisiko yhteiskunnallinen ilmapiiri jo kypsä siihen, että opettajankoulutuksissa nähtäisiin välttämättömäksi käsitellä sukupuolen kysymyksiä ja että opettajaopiskelijat hahmottaisivat maailmaa sukupuolitietoisesti. Kirjoittajat lukevat tästä näkökulmasta Jyväskylän yliopiston aineenopettajaopiskelijoiden esseitä opettajuudesta. Esseiden perusteella valtaosa niiden kirjoittajista näyttää omaksuneen sellaisen sukupuolineutraaliksi mieltämänsä opetuksen ihanteen, jonka ytimessä on vaikeneminen sukupuolesta, sen välttely tai varauksellinen suhtautuminen sitä kohtaan. Tulos on huolestuttava, vaikka onkin syytä olettaa, että opiskelijoiden suhtautumisessa sukupuolen ja tasa-arvon teemoihin on vaihtelua eri opettajankoulutusyksiköiden välillä perustuen esimerkiksi siihen, missä määrin, kuinka pitkään ja miten sinnikkäästi niissä on pidetty esillä sukupuolta.

Okkolinin ja kumppaneiden näkemyksenä on, että koulutuksen ja kasvatuksen kentällä ja yhteiskunnassa yleisestikin vallitseva käsitys jo toteutuneesta tasa-arvosta vaikeuttaa kriittistä keskustelua koulutuksellisen tasa-arvon tilasta ja kehittämissaasteista sekä tasa-arvon edistämisen tarpeellisuudesta. Käsitys arvovapaasta ja neutraalista kasvatuksesta on ongelmallinen, sillä se jättää tunnistamatta tai peittää risteäviin eroihin kiinnittyvät vallan mekanismit kasvatustoimintaa määrittävinä ja kehystävinä tekijöinä. Puheenvuorossaan kirjoittajat peräänkuuluttavat kasvatuksellisen dialogin merkitystä ja muistuttavat joissakin

esseissäkin ilmenneestä vaihtoehtoisesta diskursista, jossa feminismistä ja sukupuolten tasa-arvosta olisi mahdollista puhua kaikkia koskettavana ja jokaisen hyvinvointia vahvistavana asiana.

Aino-Maija Elonheimon puheenvuoro esittelee intersektionaalista feminististä pedagogiikkaa ja sen toimintatapoja TASOVA-hankkeen (2017–2019) kokemusten valossa. Samalla hän luotaa laajemmin feministisen pedagogiikan jatkumoa useammalta vuosikymmeneltä varhemmasta nais erityisyyttä korostavasta suuntauksesta kohti feminististä intersektionaalisesti viritettyä pedagogiikkaa. Elonheimo kysyy, kuinka erilaisiin intersektionaalisiiin positioihin asettuminen/asettaminen määrittää sitä, miten tulemme nähdyiksi ja kuulluiksi kasvatuksellisissa kohtaamisissa, ja kuinka eettisesti kestävässä kasvatustoiminnassa on kyse aina vallan ja vastuun herkästä tasapainosta. Elonheimo peräänkuuluttaa sellaista sukupuolten tasa-arvon feminististä intersektionaalista analyysia, joka tuo näkyviin kasvatuksen ja koulutuksen vallitsevia diskursseja sekä auttaa tunnistamaan henkilökohtaisia kiinnittymisiämme näihin diskursseihin.

Mari Käyhkö, Ville Pöysä ja Päivi Armila kohdentavat puheenvuorossaan katseen harvaan asuttuun syrjäseutuun nuorten sukupuolittuneena asuinymppäristönä. Puheenvuoro pohjautuu Nuoret ajassa -tutkimushankkeen (2015–2025) syrjäseutuaineistoihin. Sen virikkeenä on ollut havainto, jonka mukaan alueellisuus tavataan sivuuttaa sukupuolen merkitystä pohtivassa suomalaisessa tutkimuksessa. Kirjoittajat tuovat esiin, miten paikka merkityksellistyy monin tavoin nuorten sukupuoleen kasvamisen fyysisenä, sosiokulttuurisena ja elettyinä ympäristönä ja ohjaa heidän koulutusvalintojaan. Kirjoitta-

jat peräävätkin paikan elämäntilanteita muovaavia voimia paremmin huomioivaa eli paikkatietoisempaa sukupuolen- ja nuorisotutkimusta.

Vappu Sunnari ja Ilmari Leppihalme tarttuvat puheenvuorossaan kahteen ongelmaan, jotka tulevat esille eräissä muissakin tämän lehden teksteissä, eli valtakysymysten sivuuttamiseen ja yksilökeskisyteen koulutusta ja kasvatusta koskevista keskusteluista. Heidän pohdintansa kohteena on koulussa tapahtuva seksuaalinen häirintä ja sen ennaltaehkäiseminen sekä siihen puuttuminen tarkasteltuna Opetushallituksen seksuaalisesta häirinnästä, siihen puuttumisesta ja sen ennaltaehkäisemisestä julkaistun oppaan sekä Oulun yliopiston luokanopettajakoulutuksessa syksyllä 2018 tuotetun tutkimusaineiston valossa.

Teemanumeron tekstit koskettavat kasvatuksen ja koulutuksen arkea erilaisten diskursiivisten tilojen, sanallistusten, vallankäytön, valintojen sekä erisyyttä eteen nousevien rajapohdintojen näkökulmista. Ne kutsuvat rakentamaan sellaisia mahdollisuuksia, yhteyksiä ja yhteistyötä, joissa vastuullisuus ei rakennu siitä, että sivuutetaan häiritseviltä tuntuvat asiat tai peräti kielletään niiden olemassaolo, vaan siitä, että kohdataan ne yhteisesti, paneudutaan niihin tarkoin eri näkökulmista ja etsitään aktiivisesti vaihtoehtoja, jotka tarjoavat näköaloja eettisesti aiempaa kestävämmille toiminnan muodoille ja tasa-arvolle.

Oulussa ja Helsingissä 2.9.2019

*Vappu Sunnari, Tuija Huuki,
Ilmari Leppihalme ja Anna Mikkola*